

ПО ВЪПРОСА ЗА ХУДОЖЕСТВЕННОТО МНОГООБРАЗИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ПРОЗА ОТ 60-ТЕ И 70-ТЕ ГОДИНИ (В СРАВНЕНИЕ С РУСКАТА И УКРАИНСКАТА ПРОЗА)

В. А. ЗАХАРЖЕВСКАЯ (КИЕВ)

Обединена от идейно-естетическата общност на целите, от метода на социалистическия реализъм, литературата на страните от социалистическото съдружество през 60-те и 70-те години се характеризира с ярко художествено многообразие, с жанрово-стилово богатство, с творческо неуморимо търсене на нейните създатели.

Съвременният етап от развитието на теорията на социалистическия реализъм се отличава с многоплановост на изследванията както в Съветския съюз, така и в другите социалистически страни. В центъра на вниманието са естетическата природа на метода, неговите неограничени творчески възможности.

Проблемата за художественото новаторство на социалистическия реализъм се намира в сферата на вниманието на нашата литературна критика, на творческата мисъл (Б. Сучков, Д. Марков, М. Храпченко, Л. Новиченко, А. Овчаренко, В. Новиков и др.). В противовес на антихуманната същност на модернизма изкуството на социалистическия реализъм, възвисяващо човека като активна творческа личност, все по-отчетливо изявява неговата мисия на съзидател, на строител на новия живот.

Изкуството на социалистическия реализъм провъзгласява жизнената правда като най-важен оценъчен критерий. „Социалистическият реализъм — както отбелязва Д. Марков — е съвършено чужд на всякакъв род естетически принципи, противостоящи на художествената правдивост. Той се намира в състояние на непримирима борба с модернизма, с формалистическите, неоавангардистките и други течения, разрушаващи обективно познавателната значимост на образа, разсеяно забравящи или цинично отхвърлящи хуманистичните идеали на изкуството. Той се бори за художествена правдивост и именно от това се определя широтата на неговите естетически възможности. Колкото е безкраен процесът на познанието, толкова са безкрайно разнообразни и формите на неговия изказ. Художникът, който твори от позициите на социалистическия реализъм, е свободен в избора на обекта, на проблематиката, в търсенето на адекватни на обекта на изображението форми, при изследването на по-новите страни от действителността, в непрекъснатото обогатяване на системата от изобразителни средства.“¹

Един от началните моменти при осмислянето на творческите проблеми и практическия опит, натрупан от съветската естетическа мисъл и литературата

¹ Вопросы литературы, 1975, кн. 2, с. 18—19.

на социалистическия реализъм, е дискусията, проведена в Института за световна литература по актуалните проблеми на социалистическия реализъм (1966), намерила продължение в научно-техническата конференция „Новото в теорията на социалистическия реализъм“ (1975), организирана от Академията за обществени науки при ЦК на КПСС, в творчески разговор, състоял се на страниците на „Вопросы литературы“ и „Литературная газета“. В заключителната беседа „зад кръглата маса на ЛГ“, в която взеха участие известни литературоведи и естети от СССР и братските социалистически страни, се уточняваха и доразвиваха основните насоки, определени по време на дискусиата. Литературният критик от ГДР А. Хирше, отбелязвайки плодотворността на творческия разговор, споделяше издигнатата от Б. Сучков, Д. Марков и др. мисъл, че поетиката на социалистическия реализъм „не може да се свежда само към една единствена форма на художественото обобщение“, акцентиране вниманието върху това, че многообразието в поетиката на социалистическия реализъм се реализира отвътре в „единната идейно-естетическа система“, което означава да се „говори за художествения опит на социалистическия реализъм днес като за пораналото богатство на естетическите възможности на нашата литература“.²

В заключение на дискусията беше подчертано, че решението на поставените доста актуални проблеми е необходимо да се проверява от живата практика на съвременната литература на социалистическия реализъм, „на литературата, постоянно развиваща се и обогатяваща се както с ново съдържание, така и с новите форми на художественото отражение, на литературата, неизчерпаема като самия живот“.³

Систематическият анализ на жанрово-стиловите особености на българската проза от 60-те и 70-те години, съпоставени с някои характерни явления в съветската литература, могат да способствуват за изявата на общото и особеното, на художественото многообразие, на определени закономерности в развитието на литературите на братските социалистически страни.

Днес художниците от България, както и художниците от другите социалистически страни се стремят да отразят в своите произведения актуалните проблеми, динамиката на живота, неразривното единство на човека и обществото, да ги осмислят във философски, естетически и социален аспект.

Героят-разказвач от романа-хроника „Верижна реакция“ на украинския писател В. Яворивски възкликва: „Колкото и дълго да живееш, твоят разум винаги ще се тревожи от неразгаданата загадка „Човека“. Какво е това човекът? Какъв трябва да бъде? — днес нашият читател търси отговор на тези въпроси, стремят се да отговорят на тях и писателите.

Велика и благородна е мисията на писателя — ярко, дълбоко и убедително да предаде в своите художествени произведения процеса на развитието на личността и обществото в епохата на социализма. „Възпитанието на човека със средствата на изкуството е мечта на гениалните хора от античността до нашето столетие — подчертаваше Л. Стоянов, — в това е великата цел на социалистическия реализъм, негово жизнено съдържание.“⁴

Проблемата за новия герой — нашия съвременник, е магистрална проблема в естетиката на социалистическия реализъм и се превръща в централна проблема за литературния живот в Народна република България, което от своя страна я прави близка със съветската хуманистическа литература, утвърждаваща активната творческа личност на строителя на комунистическото общество.

² Круглый стол „ЛГ“. Чтобы идти дальше. — Литературная газета, бр. 30, 1980.

³ Пак там.

⁴ За майсторството на писателя. Български писатели за своя творчески опит. С., 1961, с. 119.

През последните 20 години българската литература забележимо се обогати с произведения, в които са отразени новите характерни черти на съвременника. На авансцената излиза новият герой, който расте политически, интелектуално, духовно и който увелича читателя с богатството и активността на мисленето и дейността си (А. Гуляшки — „Седемте дни на нашия живот“, „Домът с махагоновото стълбище“, К. Калчев — „Двама в новия град“, „Огледалото“, Д. Фучеджиев — „Небето на Велека“, „Реката“, А. Наковски — „Светът вечер, светът сутрин“, „За да достигнеш края“, Г. Стоев — „Лош ден“, К. Странджев — „Храбростта да живееш“, Т. Монов — „Смърт няма“, В. Зарев — „Денят на нетърпението“, В. Попов — „Низината“, П. Вежинов — „Бариерата“ и др.). „Ние сме реалисти — заявява Г. Джгаров, — но реалисти не с гири на краката, а с крила на плещите.“

Все по-голямо внимание се отделя на изобразяването на образа на комуниста — човека с най-прогресивен мироглед (Г. Караславов — „Обикновени хора“, К. Цачев — „Благословен живот“, А. Гуляшки — „Седемте дни на нашия живот“, Г. Стоев — „Наричаха го Хербицид“, К. Странджев — „Храбростта да живееш“, Д. Фучеджиев — „Зелената трева на пустинята“ и др.). Все по-ярко се очертава живият образ на вождя на българския пролетариат (К. Калчев — „Син на работническата класа“, „Разминаване“, Д. Габе — „Баба Парашкева“, Л. Станев — „Заледеният мост“, П. Цонев — „Затвореният кръг“, Т. Генов — „Дневник с обратна дата“ и др.).

Съвременният герой е наследник на духовните ценности, на революционните традиции на своя народ. Обръщайки поглед назад към историята, съветските писатели откриват там примери за морална стойност, политическа закалка, гражданска смелост, източник за хуманизма, патриотизма и интернационализма (военната тетралогия на К. Симонов, „Бряг“ на Ю. Бондарьов, „Четири бродя“ на М. Стелмах, „Чудото“, „Евпраксия“, „Роксолана“ на П. Загребелни, „Манускриптът от улица „Руска“ на Р. Иванчук). Произведенията на съветските автори са в пряка връзка с историческата проза от 60-те — 70-те години на съветските прозаници (Г. Караславов — „Обикновени хора“, В. Андреев — „Умираха безсмъртни“, А. Дончев — „Часът на избора“, Г. Стоев — „Цената на златото“, Ем. Станев — „Антихрист“ и др.).

Духът на историческия оптимизъм сближава българската литература със съветската: „Оптимистическата, героическата концепция на личността сега е главното откровение, с което съветската литература шестува по цялото човечество, влиза в неговия духовен живот и в световния художествен процес.“⁵ За това свидетелствуват романите на К. Симонов и Г. Марков, В. Иванов и И. Мележ, А. Адамович и И. Авижюс, Ю. Смолич и П. Загребелни, М. Стелмах и О. Гончар и много други писатели.

Писателите от социалистическите страни напоследък отделят много внимание на актуалната проблема: НТР и човекът. За това свидетелствуват например произведенията, насочени против технократството и прагматизма на мисленето, в защита на идеите на социалистическия хуманизъм (О. Гончар — „Брегът на любовта“, П. Загребелни — „От гледна точка на вечността“, А. Гуляшки — „Случаят със Ставрея“, А. Наковски — „Мария против Пиралков“, П. Вежинов — „Нощем с белите коне“, С. Залигин — „Южноамерикански вариант“ и др.).

Една от най-прогресивните черти на литературата от социалистическите страни се състои в това, че тя ратува за внимателно отношение към природата, която е не само съкровищница на материални богатства, но и източник на духовно здраве за човека. Достатъчно е да си спомним произведенията на Л. Леонов, К. Паустовски, М. Пришвин, които защитават горските простори, а съ-

⁵ М. Н. Пархоменко. Многонациональное единство советской литературы. М., 1978, с. 231.

що така и дълбоките размисли на В. Разпутин — „Прощаване с Матера“ и на Б. Василев — „Не стреляйте в белите лебеди“, на В. Астафиев — „Цар-риба“ и на О. Гончар — „Твоята заря“, на Д. Фучеджиев — „Реката“ и на Я. Козак — „Белият жребец“ и др.

Нравствените критерии на конфликта станаха главна пружина при порояването на сюжета на отделните произведения, където се придава голямо значение на философското начало. Това обяснява, макар и отчасти, интереса на писателите към произведенията-притчи (В. Астафиев — „Цар-риба“, П. Вежинов — „Барьерата“, В. Дрозд — „Ирий“, „Слънце“ и др.), които представляват своеобразно „съставяне“ на идеите в авторската мисъл.

Съветската критика акцентува вниманието върху атмосферата на движението към „синтезиращото художествено съзнание“ (Е. Сидоров), констатира общия процес към романизацията на всички жанрови видове в прозата, свързана с увеличаването на критериите на художественото виждане в съответствие с изискванията на времето. В този план може да бъде показателна и популярната книга на В. Астафиев „Цар-риба“ („повествование в разкази“ по определението на самия автор), която се вписва в контекста на съвременния литературен процес, тъй като доста ярко отразява произтичащата днес „дифузия“ на жанровете — едно свидетелство за романизацията на малките повествователни форми (повести в новелите на В. Фьодоров — „Чанта, пълна със сърца“, на М. Алексеев — „Хляб — име съществително“, на В. Дрозд — „Замглай — или врели-некипели от далечното минало, правдиво разказани от колхозния ковач“, на В. Попов — „Корени“, на К. Кюлюмов — „Момъкът и планината“ и др.). Неслучайно както съветските (А. Марченко, Е. Сидоров), така и българските критици (С. Игов и др.) виждат в циклизацията на по-малките прозаични форми една от възможните перспективи за създаването на крупната романна форма. На пример „Цар-риба“ на В. Астафиев ярко отразява творческите търсения на писателя на нова жанрова форма. В горепосочената книга се съдържат единадесет разказа, всеки един от които има свое самостоятелно заглавие. Заглавието на един от разказите е и заглавие на книгата. В разказа-притча за царя-риба е заключен главният смислов нравствено-философски нерв на книгата, към нея водят всички нишки на другите разкази — глави на повестта. Тази връзка се определя и от общата тема: „човек и природа“, която е в центъра на вниманието на писателя. Органичното съчетание на реалистично-символичното и публицистичното начало на образите, темите, мотивите в книгата „Цар-риба“ води към образуването на сложно преплитанци се асоциативни редове, които и представляват структурата на произведението. В момента на трагическата и едновременно с това благотворна среща на царя-риба с един от персонажите в повестта браконьерът Игнатич вижда своята вина и в подобните на себе си: „Защо е нужно толкова да си алчен, защо в гонитбата за печалба се изгубва човешкият облик и хората живеят разединени? Би трябвало да си помогнат и да се огледат наоколо. . .“ (В. Астафиев — „Цар-риба“. — Наш современник, 1975, № 4, с. 80).

На такива като Игнатич се противопоставят покоряващите с благородството и красотата на душите си „чудаци“, описани от В. Шукшин, Б. Василев, Й. Радичков, Н. Хайтов, В. Дрозд и други писатели, които самоотвержено защитават вълшебните съкровищници на природата — източник на живота на земята. Така в основата на притчата на В. Дрозд „Слънце“ е вплетена народната жизнелюбива легенда за добрите и самоотвержени същества — бесове, които всяка сутрин изтласкват на небосклона огненото слънчево кълбо. Това е дълбока философска притча за вечната борба на Доброто и Злото, за творческата всепобеждаваща сила на природата. В. Дрозд изпълва тази прекрасна народна легенда със съвременно философско съдържание, акцентувайки вниманието на читателите върху благородството на саможертвата в името на живота на земята.

Симпатиите на съветския читател са завоювали и героите на повестта на П. Вежинов „Барьерата“. Те според образното определение на В. Гусев са „овеществяване на това електричество, което се носи във въздуха“. У тях се чувствава романтичният полет на дръзки дух на нашия съвременник. Повестта „Барьерата“ е своеобразна морално-философска притча, освободена от присъщия ѝ поучителен тон. Тя се възприема като лирично-драматична поема в проза, визираща моралния максимализъм на чувствата и жаждата за човешка хармония, което от своя страна я прави близка до поетичния свят на украинските прозаици (О. Гончар, В. Земляк, В. Дрозд и др.), до реалистичните произведения, които излъчват възшебно романтично сияние. В повестта на П. Вежинов всичко е неопременно: запознаването на композитора Антон със странната девойка Доротея, надарена с крилата на полета и стремежа да преодолее барьерата на неразбирането между хората, и накрая — трагическият финал — нейната гибел. Тук се чувствава близостта не толкова с условността на научната фантастика, колкото със свободната творческа фантазия от гоголевски тип (Н. Гогол — „Вечери в чифлика край Диканка“), с гриновския полет на мечтата в страната на чудесата (А. Грин — „Червените платноходки“, „Бягаща по вълните“).

Трябва да подчертаем, че Б. Сучков справедливо акцентува вниманието върху проблемите на съвременността: „що се касае до съвременността, за отбелязване е, че да се привикне с изострената метафизичност става все по-трудно, а между другото тя е силно средство в правово отношение, което визира изразителността при социалистическия реализъм. Затова крайно необходимо е сега да се разкрият действителните естетически богатства и възможности на социалистическия реализъм както в неговия интернационален аспект, така и в неговите национални прояви. Нужно е да се направи това най-вече поради факта, че социалистическият реализъм е развиващо се естетическо образувание и в него протича търсене на нови средства за художествена изразителност, които отговарят на особеностите на съвременния етап от развитието на историята, на обществено съзнание, на културата.“⁶

Показателно е изказването на самия автор на произведението: „Барьерата“ — по моему — заявява той — следва да се разглежда като всяко друго реалистично съвременно произведение. Някои елементи на фантастиката — а те действително съществуват в него, — трябва да се приемат като художествен прием, който спомага за по-пълната художествена обработка на образа.

За да бъде разбран докрай, ще кажа няколко думи за полета на Доротея, полет, който смути някои читатели и критици на „Барьерата“. Да си спомним Икар и много други легенди: полетът на човека винаги се е смятал за символ на вечния стремеж на хората към духовни висини, към полета на човешките мисли и мечти и аз нямам нищо против подобна трактовка, която съответствува на идеите на автора. Но и не ще протестирам, ако това се приеме като непосредствена реалност. Тук е в същност и ключът към произведението, който се отнася в еднаква степен и за Антон, и за читателя или съвременника. Да повярваме или да не повярваме в това, че измененията ще настъпят — в новите измерения на вътрешния свят на човека, в новите знания, новите качества на живота... А що се касае до границите на обобщението, то те зависят не от автора, а от състоянието на нашето общество“ (Обзор, бр. 47 от 1979 г., с. 34—35).

Духовното богатство на новия герой, на човека с широки хоризонти на мислене и с остра чувствителност, нарасналото многообразие на формите на неговата самоизява и връзките с окръжаващия го свят изискват от писателите многообразие на формите на художественото обобщение. Наред с обстоятелствено епическо описание на събитията в произведенията с разгънат сюжет, с под-

⁶ Б. Сучков. Некоторые аспекты проблемы. — Новый мир, 1970, № 10, с. 223.

робни характеристики, с пластични портрети на героите (Д. Димов, Емилиян Станев, Г. Караславов) през 60-те години съвсем определено се изрази влечение-то към лаконизма, към концентрацията на вниманието спрямо определена идея, към ескизнния изказ на изображението на събитията, характерите, което се отрази както на движението на жанровете, така и на стилната модификация на литературата.

„Пътищата на реализма в страните от социалистическото съдружество — пише Д. Затонски — естествено се отличават от тези, които сме наблюдавали в капиталистическия Запад, макар и в такава степен, в каквата „центростремителният“ роман отразява степента и характера на човешкото мислене и човешкото светоусещане, присъщо на нашето столетие като такова; той не е чужд и на съветската, на полската, на чешката, на унгарската литература“⁷ — ние бихме добили — и на българската.

Проблематиката, главният герой, търсенето на художествени форми, моделиращи новите явления в живота, отразяват кардиограмата на идейно-художественото усвояване на света от писателите на нашите страни.

Дискусията, проведена от сп. „Вопросы литературы“ през 1975—1976 г. на тема: „Чертите на литературата през последните години“, в която ставаше дума за спецификата и съотношението на жанровете в съвременната проза, беше плодотворна. Важен резултат от тази дискусия беше определението на онова качествено ново, което се прояви в съвременната съветска проза. Участниците в дискусията (Е. Сидоров, Б. Анашенков, И. Бернщайн и др.) нарекоха това ново явление „романно мислене“. „През XX в. големият художник сам е способен да създаде нов жанр в романа — каза Е. Сидоров, — нов в този смисъл, че формално той рязко ще се отличава от традиционните представи и ще включва в себе си романното мислене като синтез на художественото и интелектуалното начало“ (Вопросы литературы, 1975, кн. 6, с. 115).

Епическите „тонове“ са способни да се самонасищат и да насищат чисто лирическата, субективно-напрегнатата повествователна тъкан. Тези тонове пулсират например в обобщаващата символика на разгледаните от нас произведения-притчи, във философско-епиското звучение на „Брегове“ от Ю. Бондарьов и „Звездите над нас“ от П. Вежинов, във фолклорната интонация на „Лебедово ято“ от В. Земляк и на „Духовете на Цибрица“ от Г. Алексиев, в социално-психологическия публицистичен патос на романите-хроники — „Верижна реакция“ от В. Яворивски и „Низината“ от В. Попов.

Ако Ем. Станев, Д. Димов, Г. Караславов в романите-епоси отразяваха историческите събития и ролята на личността в тях, то авторите на произведенията от 60-те и 70-те години в центъра на повествованието поставят човека-съвременник, където от изменението на неговия духовен свят зависи и изменението на атмосферата на новия живот. А именно това определя структурата на произведението. „Производствената проза“, темата на социалистическото строителство от 60-те—70-те години придобива ново звучене, задълбочава се, обогатява се с морално-етически проблеми. (К. Калчев — „Двама в новия град“, В. Попов — „Низината“, Т. Монов — „Смърт няма“, Е. Манов — „Стръмнини“, А. Гуляшки — „Седемте дни на нашия живот“, „От гледна точка на вечността“, П. Загребелни, Ю. Мушкетик — „Бялата сянка“ и др.). Това се отнася и към произведенията на „селска“ тема, където социалните проблеми са свързани с морално-етическите конфликти (А. Гуляшки — „Един ден, една нощ“, Д. Вълчев — „Брод“, Г. Мишев — „Матриархат“, И. Петров — „Преди да се родя и след това“, В. Попов — „Корени“, В. Распутин — „Прощаване с Матера“, П. Загребелни — „Лъвско сърце“, В. Яворивски — „Огледай се в есента“, М. Стелмах — „Ми-

⁷ Д. Затонский. Искусство романа и XX в. М., 1973, с. 522.

съл за теб“ и др.). „Демографският взрив“ — миграционният процес от 60-те — 70-те години и свързаните с него социално-психологически преобразования на човека, е в центъра на вниманието както на съветската, така и на българската художествена мисъл.

Романът на В. Яворивски „Верижна реакция“ се характеризира с трудовия патос на строителството на атомната електростанция. В него става дума за формирането на хората от нов тип, които се учат да мислят по-широко, с епически замах. Украинският писател се е стремил да осмисли сложността на „верижната реакция“ на научно-техническия процес, в сферата на който се е оказало селцето Тридни. Острата публицистичност тук смело се съчетава с романтичната окриленост, народният хумор — с драматическото напрежение на произтичащите събития. Неслучайно спокойното повествование внезапно се сменя или с публицистични забележки, или с документално сухи, „безстрастни“ биографични справки от историята на атома, или с романтическата легенда за приказното минало на Тридни. Невинаги, разбира се, на автора на произведението се удава органично да монтира тези „допълнения“ в общата панорама, понякога се усещат „шевове“ на монтажа, преднамереността на този или друг художествен прием. Но като цяло смелото търсене на художествените форми в „производствения“ роман, прекрачил рамките и на „работническата“, и на „селската“ проза, стремежът на писателя да предаде епичността, мащабността на събитията чрез множеството различни човешки съдби завърши с успех. Това е роман-хроника, който пресъздава и напрежението на творческата мисъл, и емоционалния заряд на чувствата, и действителното поведение на нашия съвременник. Героите на В. Яворивски (учените-физици, инженерите, работниците) мислят по новому, живеят със злободневните проблеми на строежа на мирната атомна станция и заедно с това в душата им е заключено вечното, неумиращо социално-нравствено народно начало, извечните корени на нравите, психологията и бита на своя народ. Лиризъм и връзка с фолклора се съчетават в романа на В. Яворивски с нравствените и философските категории. Неговите герои са изпълнени с чувство на отговорност за съдбата на света, на планетата. Това са чувствата, които изпита академик Курчатов, виждайки на полигона по време на изпитанията на водородната бомба безпомощните безкрили птици, обезобразени от огнения вихър на урагана, който помита всичко по своя път.

Българският прозаик Васил Попов в романа-хроника „Низината“ се стреми също така да покаже героичните делници на новия строеж — големия химически комбинат, сложните социално-психологически конфликти във връзка с преобразуването на светоусещането, психологията, начина на живот на работниците (намиращи се на кръстопътя между града и селото), които сънуват разораните полета, цъфналите градини, реколтата от янтарно грозде, пенливите горски ручей. Писателят рисува и силните хора, мъжествените характери, които са открили себе си на строежа, в работническия колектив. Това е и младият монтажник Григор Манчев, чийто образ израства до митологическия Икар, и прелестната крановичка Димитричка, слабичка, нежна девойка, окрилени от романтичния полет на любовта, трагично-оптимистичният финал, който вселява в душите на работниците чувството на болка и преклонение пред голямото и светло чувство, това е и външно невзрачната завеждаща кадрите Кира Кирова, иначе човек с голямо сърце, която през тежките години на войната с фашизма още като дете повторила подвига на античната героиня Антигона, и много други, готови да подадат ръка за помощ в труден час; и като поразителен контраст спрямо този голям и светъл свят на Доброто писателят „моделира“ образа на социално опасното съвременно зло — образа на еснафа-печалбар, наследника на Бай Ганьо (Манаси), който се прикрива с трудовите мазоли на протетария. И накрая на „върха“ на пирамидата на това величаво съоръжение — химическия

комбинат, — е мозъкът на строежа — директорът Гаврилов, делови човек, способен ръководител, който предизвиква уважение като производственик най-вече със своята пределна самоотверженост в работата, но не привлича със своята свръхрационалност като личност.

Днес особено актуални са думите на М. Горки: „Аз съм убеден, че човекът е способен безкрайно да се усъвършенствува, и цялата му дейност също ще се развива заедно с него. . . Вярвам в безкрайността на живота, а живота разбирам като движение към усъвършенстването на духа. . . Нужно е интелектът и инстинктът да се слеят в стройна хармония, и ми се струва, че тогава всичко — и ние, и това, което ни окръжава, ще бъде по-ярко, по-светло, по-радостно. Вярвам, че това е възможно. Не обичам умните, но неумеещи да чувствуват хора.“⁸

Романът-хроника на В. Попов „Низината“ разкрива тайните на „откритото творчество“, сложността на процеса на усвояване от художника на морално-етичните проблеми, които днес стоят пред нашия съвременник по пътя към построяването на новото социалистическо общество. Повествователят-журналист, в гласа на който звучи авторското „аз“, мечтае да създаде „роман, в който Низината да бъде такова живо същество, каквито са растенията, животните, хората“.

Произведението представлява многоцветна мозайка от човешки съдби и характери, което обуславя и органическото съчетание в романа на публицистиката и романтичността, на гротеската и хиперболизацията, и временното изместване на събитията, честите диалози-диспути, вътрешните монолози, непосредственото участие на автора като творец на произведение, родено от произтичащите в момента събития. Проблемата за ролята и мястото на автора е един от важните художествени компоненти на произведението и при това проблема доста актуална. От тази гледна точка представляват интерес и разгледаните от нас романи. И двата са написани от първо лице и затова напомнят за „романа в роман“. Произведението на В. Попов завършва с изповедта на журналиста от заводската многотиражка, от чието име се води повествованието: „И ето, след като предостатъчно се учудвах на човека и на природата, дойдох до извода, че трябва да се учудваме на природата, но не в нейните живи форми на растенията и животните по суша и море, а в природата на вещите, както казваше Енгелс. Може би това е онази насока, по която трябва да се тръгне, за да се намери идеята и съответстващата художествена форма за написване на роман за Низината и нейните хора.“⁹ Двата романа са отбелязани с неразривното единство на социалния и психологическия анализ, на лирическото и епическото, на прозаичното и възвишено-романтичното и наред с това всеки един от тях носи в себе си оригиналното, националното начало. Заедно със съвременното осмисляне на актуалните проблеми за категорията „време“ в романа на В. Яворивски се чувствуват дълбинните сокове на фолклора и уроците на О. Довженко и М. Стелмах, докато в произведенията на В. Попов се чуват интонациите на българските класици — Й. Йовков и Г. Караславов.

Съвременните писатели възприемат опита, натрупан от класиците, и се стремят да пресъздадат действителността по типичен начин в антисхематични форми, преодолявайки литературните шампи и творчески осмисляйки постиженията на фолклора. Оттук и нарасналият интерес към условните, фантастичните елементи, използвани в реалистичното повествование.

Така стремейт да се извае националният характер, начинът на живот и мисленето на своя народ кара писателите от Украйна да се обърнат към „хи-мерния жанр“, чиито основи трябва да се търсят във фолклора, в литературата, блестящо реализирана в „Енеида“ на Котляревски (А. Илченко — „Казашкият

⁸ М. Горький. Собр. соч. в 30-ти томах. Т. 28, с. 101.

⁹ В. Попов. Низина. М., 1980, с. 503.

род не ще секне. . .“; В. Земляк — „Лебедово ято“, В. Яворивски — „Огледай се в есента“ и др.). Прозата на А. Илченко е високопоетична, проникната от народнопесенната стихия, което я прави близка до „народната мисъл“, но заедно с това романът „Казашкият род не ще секне. . .“ е дълбоко реалистично художествено произведение, което разказва за борбата на украинския народ за социално и национално освобождение. Главният герой на романа Мамай е надарен с легендарна сила, с младост „извън времето“, с пиперлия-хумор — това е труженик, воин, твърд защитник на своя народ, жизнелюбивият оптимизъм на който пронизва цялото произведение. За отделните литератури народният епос, фолклорът се явява израз на идейно-естетическите и философските възгледи на народа. Писателите от редица славянски страни своеобразно, всеки по своему, преосмислят в своите произведения фолклорните традиции: И. Петров, Й. Радичков, Г. Марковски, Г. Алексиев, Д. Ярёмов в България; В. Земляк, А. Илченко, В. Дрозд, М. Стелмах, В. Яворивски в Украйна; Б. Чопич, М. Лалич в Югославия; Т. Новак, Ю. Ковалец в Полша и ми. др.

Процесът на отразяване психологията на народа определя и разнообразния строеж на романа от 60-те — 70-те години, неговата структура, жанрово-стиловите му особености („Обикновени хора“ на Г. Караславов и „Хорската кръв не е водичка“ от М. Стелмах, „Духовете на Цибрица“ от Г. Алексиев и „Преди да се родя и след това“ от И. Петров, „Лебедово ято“ от В. Земляк и „Дяволи“ от Т. Бобак, „Юнаците на Бихач“ от Б. Чопич и „Пастир и пастирка“ от В. Астафиев). Многостранността на реалистичното изображение в историческия разрез на бита, обичаите, духовния свят на човека е характерна особеност на съвременния роман от социалистическите страни, свързана с изобразяването на народната съдба.

В този разрез например особено внимание заслужават романите на Г. Алексиев „Духовете на Цибрица“ и „Кръстопът на облаци“, които представляват своеобразен диалого-романен цикъл, обединен от мястото на действието и главния герой на произтичащите събития. По своята жанрово-стилова структура романите се намират на границата на народния епос и националната литература, неразривно свързана с фолклорната традиция: приказки, легенди, притчи. Тук писателят се изявява и като художник в областта на словото, и като философ, и като летописец, пресъздаващ половинвековната история на своя народ и отразяващ неговия преход от патриархалните представи, от социалната, политическата и духовната изостаналост към историческото прозрение и активния протест против злото и насилието. Създавайки художествения модел на социалното битие на нацията, Г. Алексиев проследява историята на митическото село Драгово от времето на турското робство до социалистическата революция. Времето в романа-притча, както и във фолклора, протича ту бавно и монотонно като самия живот в патриархалното село, ту се уплътнява до предел в кулминационните моменти от разvoja на историята. Например, когато става дума за Септемврийското антифашишко въстание от 1923 г. Рисувайки реалистична картина на живота в българското село, писателят се обръща и към фолклорно-методологическия източник, към обредите и ритуалите, които се възприемат като органична частица от народния бит (конните състезания на Тодоровден, където народните борци побеждават богатшите — прислужници на фашистите. В чест на победителите се искат хлебчета с портретите на септемврийските въстаници и др.).

Народният колорит, символиката, дълбинната иносказателност на романа „Духовете на Цибрица“ от Г. Алексиев напомня художествения маниер на писане на В. Земляк („Лебедово ято“), в произведенията на който също е концентрирана историята на едно село като народна съба. Иносказателната символика в романите на Г. Алексиев и на В. Земляк се крие в простите на пръв поглед дълбини, външно обвеяни от обикновената история, разказана от автора или героя

на произведението. В кулминационните моменти тази иносказателност избива на повърхността като ярко пламване, което носи в себе си обобщаващия смисъл на произтичащите събития.

Романът на В. Земляк, реалистичен в своята основа, отразява отделните характерни национални черти на украинската литература: романтичния заряд, тънката ирония, елементите на условност — приказно-фантастичното начало, иносказателността. В него се утвърждава революционният патос на построяването на новия социален строй в селото през 30-те години, формирането на новия гражданин на страната — селянина-труженик. На това е подчинен и целият художествен арсенал на произведението. Във връзка с това заслужава внимание и преводът на романа на В. Земляк „Лебедово ято“ на български език (преводач С. Владимиров). В българския превод е съхранена както идейно-естетическата основа, така и жанрово-стиловото своеобразие на произведението. Българският читател вижда живота в село Вавилон с цялата сложност на противоборстващите сили. Сложността на психологическото преустройство на вчерашния собственик, съпротивата на кулаците — собственици на мелници, които „биха разделили и въздуха, само да знаеха как“, първите крачки на колхозите. . . С. Владимиров е успял творчески да предаде стремежа на украинския художник да осмисли революционното преустройство на селото, да покаже не само мащабността и остротата на откритата непримирила класова борба, но и дълбочината на тези невиджани вътрешни конфликти, които протичат в съзнанието на редовия труженик в селото. В българския превод майсторски е предадена романтичната окриленост, хуманният патос в романа на В. Земляк: „Като че ли заедно с люлката нагоре, с красавицата Малва, излита също нагоре в светлото бъдеще цялото село, целият Вавилон, чиито жители страстно мечтаят, всеки по своему, за красотата, стремят се към хармония с природата, освобождавайки се от „собственическите“ връзки със земята.“¹⁰

Романтичните образи на В. Земляк — Малва Кожушна — символ на лебедовата ярност към своето чисто и безбрежно любовно чувство, Адриан — майсторът на пеещите кладенци, народният поет Володя Яворски, ненадминатият производител на сирене Данко — напомнят и героите от романтично-импресионистичните произведения на И. Давидков („Вечерен разговор с дъжда“, „Бял кон под прозореца“) и на Н. Хайтов („Диви разкази“). Особено съзвучен е образът на прекрасната, смелата и горда пастирка Даринка, свидетелствуваша за неразривните връзки на човека и природата, човека и обществото.

С. Владимиров навлиза в сложния образен свят на приказния украински роман, предавайки „химерния“ дует на двамата Фабиановци — на Левка Храбри, с неговия неразлъчен спътник-козел, възплъщение на „мефистофелското“ начало, образ многозначен и впечатляващ читателя със своята необикновеност, от време на време намалявайки с присъствието си драматичното напрежение в действието, внасяйки свежа струя в повествованието, създавайки комични ситуации. В романа определено са спазени пропорциите на „строгия“ реализъм (когато става дума за жестокия двубой на двата свята — кулаците и селската беднота начело с комунистите) в съседство с народния хумор (когато се говори за освобождението на селянина от тежестта на психологията на дребния собственик). Във връзка с това си спомням произведенията на И. Петров „Преди да се родя и след това“, разказите на Й. Радичков, които са пряко свързани с „Ирий“ на В. Дрозд и свидетелствуват за общите черти на фолклора на нашите два народа, българския и украинския.

Заедно с фолклорната струя все по-активно в художествената литература навлиза и документът (А. Чаковски — „Блокада“, Н. Христов — „По следите на

¹⁰ В. Земляк. Лебедово ято. С., 1974.

безследно изчезналите“, В. Андреев — „Умираха безсмъртни“, Ц. Драгойчева — „Повеля на дълга“, „Шурмът“ и др.). В тези произведения субективното възприемане на обективната истина се изразява в публицистичния патос на лирическите авторски отстъпления. В подзаглавието на романа-есе, романа-спомен на В. Андреев „Умираха безсмъртни“ е включен „партизанският епос“. Това действително е своеобразна епопея на антифашистката борба, изстрадана от самия автор на произведението, „субективен епос“, имащ дълбоки корени в българската литература. В романа лириката, есеистиката и публицистиката са се слели в общото русло на документалната проза, която разкрива социално-психологическите мотиви в борбата на българските патриоти от времето на Втората световна война. Произведението прераства в изповед на века, която има стари традиции в българската литература („Житие и страдания грешного Софрония“, „Записки по българските въстания“ от З. Стоянов и др.).

Полифонизмът в съдържанието на художествената проза на В. Андреев я приближава към романите на руските писатели, които „и в жестоките дни на войната са търсели доброто и са се опитвали да видят бъдещето“¹¹ („В август на четиридесет и четвърта“ от В. Богомолова, „Бряг“ на Ю. Бондарьов, „Сотников“ от В. Биков и др.). В повестите на В. Биков „Сотников“, „Неговият батальон“ характерът на съветския човек удържа нравствена победа в изключителни обстоятелства, които изискват пределно напрежение на всички духовни и физически сили.

Изобразявайки героичните дни от Съпротивата, писателите в България от 60-те и 70-те години също се стремят да осмислят кризисните моменти от живота на човека, който стои пред избора на своята морална позиция. Във връзка с това се раждат и романите-изповеди, романите на „избора“, романите-диспути, в основата на които е заложена динамиката на мисълта, определяща и композицията, и образната структура на произведението. В тези произведения външният епически елемент е сведен до минимум, писателят като че ли програмира темата, за да изкаже своите възгледи пред света в романизирана форма. Писателят се стреми да разкрие истината на битието, същността на човека, да определи нормите на доброто и злото, човешкия морал, като от време на време окрупнява образите, съгъства конфликтите, драматизира повествованието (П. Вежинов — „Звездите над нас“, В. Акъов — „Да бъде ден!“, К. Кюлюмов — „Момъкът и планината“ и др.).

Романът на П. Вежинов „Звездите над нас“ е роман-диспут за смисъла на битието, за вечното и мигновеното в живота на Човека, за неговото величие.

В рамките на движението на Съпротивата писателят се старае да предаде напрежението на човешкото търсене на пътищата за освобождение от моралното и социалното робство. Романът на българския писател — това е изповед на доктор-интелигент, спомените му за младостта, когато неговите романтични илюзии се рушат в „кипящия котел на живота“. Под влияние на неговите разговори със затворниците-антифашисти протича процесът на освобождение от песимизма и скептицизма, възраждането на героя.

„Човечеството се стреми към все по-голяма сложност, — отбелязва Ф. Абрамов, — обаче за него съществуват вечно живите морални проблеми. И само тази литература съхранява своята свежест и актуалност, която се подхранва с размишления за световните въпроси и отговори.“¹²

Има всички основания да определят произведението на П. Вежинов „Звездите над нас“ като роман-изповед, роман-диспут. В горещите спорове и сблъсък-

¹¹ Вопросы литературы, 1974, кн. 3, с. 191.

¹² Пак там.

вания с непосредствената действителност се дискутира въпросът за съотношението на доброто и злото, дълга и съвестта, смъртта и безсмъртието.

Най-впечатляващ в романа е образът на стареца Щилян. Беден селянин, „малък човечец“, дядо Щилян, допуснал в миналото вместо него да бъде разстрелян невинен младеж, попада в средата на затворниците-антифашисти и по такъв начин стъпва на здрава почва и става Човек, надарен с чувство за съвест. Той става активен участник в партизанския отряд, мъдър баща на партизаните. Намирайки щастieto и смисъла на живота си в саможертвата, той преодолява чувството на животинския страх.

„Дядо Щилян е обобщената и зряла представа на Павел Вежинов за нашия народ — пише Т. Жечев, — тук е изразено неговото умъдрено гледище за цялостната народна култура и нравственост. В рамките на романа дядо Щилян въз основа на всички корени. . . стига до правдата и подвига на антифашистката борба.“¹³

В едно интервю П. Вежинов, сякаш продължавайки тази мисъл, говори за философския смисъл на битието, залегнал в неговия роман: „Животът за другите е единственият начин да победиш у себе си смъртта. Това е единственият път към единствено възможното безсмъртие на Човека.“¹⁴

Героят на романа-диспут „Звездите над нас“ от П. Вежинов комунистът Виктор поставя множество въпроси, отговор на които намира в полемиката със самия себе си, със своите другари по борба, защитавайки творческото начало у човека и самостоятелността на мисленето. Във вътрешните монолози на героя, органично свързани с философската концепция на романа, е вплътена авторската идейно-естетическа позиция. В комунистическата идеология е реалната възможност да разбереш себе си и обкръжаващия те свят, революцията е източник за формиране на миросгледа на новия човек. Стремещт при художника на словото е през призмата на мислите, чувствата и постъпките на отделния човек да се видят по-важните черти в живота на обществото и именно този стремеж определя „центростремителната“ композиция на романа, многокамерността на детайла, временната краткотрайност на произтичащите събития, лаконизма на повествованието.

„Лиризацията на прозата“ не е само признак на стилите търсения на българските писатели — това е новият поглед към човека като обект на художественото изображение.¹⁵ Неслучайно са така популярни в съвременната литература романите-есеа, романите-пътеписи на Т. Генов, Л. Стефанова, И. Давидков, Б. Болгар, романите-монолози, романите-изповеди (Ем. Станев, Б. Димитрова, Б. Райнов, К. Калчев, В. Мутафчиева), романите-пътешествия във вълшебната страна на детството (Л. Стоянов, Кр. Григоров, П. Вежинов, К. Калчев), където събитията се предават през призмата на възприятието на художника, придобивайки субективна окраска.

Българската проза от 60-те—70-те години, развивайки реалистичните традиции на националното изкуство, става все по-емоционална и заедно с това придобива интелектуално-философско звучене. В помощ на писателите идват „вечните“ образи, „вечните“ теми, които се изпълват със съвременни, морално-етични проблеми на деня (В. Мутафчиева — „Алкивиад малки“, „Алкивиад Велики“, Г. Стоев — „Циклопът“, Б. Болгар — „Пътешествието на Диоген“ и др.).

Утвърждавайки новата действителност, развивайки духовното богатство на нашия съвременник, българските писатели, борейки се за възпитанието на

¹³ Т. Жечев. Българският роман след 9 септември. С., 1980, с. 171.

¹⁴ Сб. С повелята на Април. Сборник интервюта. С., 1978, с. 476.

¹⁵ Вж. Б. Ничев. Съвременният български роман. Към история и теория на епичното в съвременната българска художествена проза. С., 1973, с. 336.

хармоничната личност и за висок комунистически морал, бичуват отделните прояви на бюрократизъм, на еснафската психология, на потребителството, обръщайки се към точното слово на хумора и сатирата. Такива произведения като „Парадоксът на огледалото“ на Л. Дилов и „Отделение за реанимация“ на А. Гуляшки, „Историята на един призрак“ от П. Вежинов и „Суматоха“ от Й. Радичков показват широтата на диапазона на художествените търсения в тази област. Продължавайки добрите традиции на класиците (А. Константинов, С. Минков), българските писатели наред с принципа за изобразяване на живота във „формите на самия живот“ използват и фантастично-гротескната условност, характерна за гоголевското художествено майсторство, а също така и неизчерпаемата съкровищница на народния хумор.

Засилването ролята на художествения субект в обществото, стремежът на писателите към „откритост“, искреност, доверие в израза на своята идейно-естетическа марксистическа позиция, на своите възгледи и представи за социално-етичните норми на поведение на гражданина от новото, социалистическо общество, в израза на чувствата за високото обществено призвание и моралния дълг обуславят една от характерните черти на българската проза от 60-те и 70-те години — нейния изповеден характер. Повишеният интерес към проблемата за творческите търсения, към ролята на изкуството поражда и новата форма на произведението — „роман в романа“, „откритата“ повест, лирическият роман-дневник, заемащи значително място в украинската, руската и българската литература (В. Катаев „Елмазен мой венец“, Д. Гранин — „Картина“, О. Гончар — „Твоята зоря“, И. Давидков — „Сбогом, Акрополис!“, К. Калчев — „Как аз търсех бъдещето“, Д. Фучеджиев „Зелената трева на пустинята“ и др.).

Повестта на И. Давидков „Сбогом, Акрополис!“ е изповед на художника на словото, написана във формата на пътеписен дневник (наситен със „състена“ метафоричност), в който се поставят вечните проблеми на битието: човекът и времето, животът и смъртта, мигът и вечността, ролята на изкуството в обществото. Многозначителен е епиготът на книгата: „Къде изчезва пламъкът, когато свещта догаря? Превръща се в пеперуда. Ако не вярвате в това превръщане, тогава сами създайте другото чудо — в света трябва да остане светлината“ — такъв е оптимистичният финал на произведението, утвърждаващ живота на Земята, вечността на процеса на съзиданието, активната дейност на човека. Тази мисъл изцяло откликва на думите, които звучат в изпълнения с романтична атмосфера роман на М. Стелмах „Правда и кривда“: „Човекът... даже когато изгаря като свещ, трябва да даде своята светлина на другите.“

И. Давидков, съчетаващ таланта на писателя-лирик, писателя-философ и писателя-живописец, умее майсторски да предаде чрез отделния детайл разгърнатата метафора, основната мисъл на произведението, да създаде незабравим образ. В паметта се връзват картините-спомени, които рисува киевският художник в романа „Сбогом, Акрополис!“, изпълнявайки своя граждански дълг пред паметта на загиналите приятели — „да ги спаси, да ги измъкне от бездната на забравата“. Ние виждаме в небесното сияние на заснеженото бойно поле край Орша телата на убитите — по момчешки остриганите курсанти, младите защитници на отечеството от фашистката чума. Да се запечата героиката на отминалите години е благородната мисия на прогресивното изкуство, в това е неговата сила и безсмъртие.

Сходната тематика може да има множество сюжетни и художествени решения. Така за значението на изкуството в духовното усъвършенстване на човека разказва Д. Гранин в проблемния социално-психологически роман „Картина“. По това време, когато българските писатели решават тази тема в морално-философски план (Д. Фучеджиев — „Зелената трева на пустинята“, Г. Марковски — „Паралелни светове“). В романа на Д. Фучеджиев изводите в послед-

ната картина, нарисувана от художника Новански, който си отива от живота — „Вечнозеленото дръвце сред багрите на пустинните пясъци“ — отразяват духовната сила на художника-комунист.

Писателите от социалистическите страни виждат в изкуството онази възраждаща сила, която възвеличава Човека. Новият роман на О. Гончар „Твоята зоря“ е роман-размисъл за съдбата на Човека, за съдбите на света, за съдбата на планетата, за живота на земята. Противопоставяйки двата свята — света на капитализма, света на бизнеса, който разрушава личността, и света на социализма, който допринася за духовното и физическото здраве на човека, писателят разкрива моралната сила на съветския човек, героично понесъл всички несгоди на войната и запазил у себе си чистотата на душата, светлината на утринната зоря — отечеството. Достатъчно е да си спомним героите-романтици на О. Гончар — дипломата Заболотни, неговата съпруга, скромната жена Соня-сан, готова да се притече на помощ на хората всяка минута, чародея-градинар Роман, осветил с червените ябълки от своята възлюбена градина и със селските малчугани широкия друм в света на живота, в света на красотата, в бъдещето, където шестува младата красавица Надка — украинската Мадона, носеща у себе си жизнелюбивата сила. Този образ е създаден от Художника на „Утринна зоря“ с багрите на самата природа: „Когато заиграе зората с утринните багри на небето, той е вече на работа — ще хвърли поглед на изток, лекичко с четката ще вземе от зората — и тя се превъплъщава и на платното, и на бузката на детето, и на майката. . . Сякаш е Надка, но не е и Надка, а просто някакво сияние, ослепителна яркост на багрите, тяхна игра, в която и зората, и росата, и усмивката на човека — всичко е пресъздадено в една неземна красота. . . Младата майка гледа към своето дете изпод ябълковия клон с такава неизмерима ласка и любов и едва забележима усмивка трепти в краищата на устните й.“¹⁶ (О. Гончар, Твоя зоря. Киев, 1980, с. 206—207.)

„В центъра на моето внимание винаги са били човешката красота, но не само физическата, а и духовната, високият идеал, свещената любов към отечеството“ — казва в едно интервю О. Гончар.¹⁷ В тези думи се крие и ключът към разбирането на нарисуваната от художника О. Гончар картина, олицетворяваща духовната красота на своя народ. В своя роман-предупреждение „Твоята зоря“ украинският писател поставя всеобщата глобална проблема — за заплахата от екологическа и военна катастрофа, възпявайки най-големия дар на земята — източника на живота — майчинството. Една от героините на романа възкликва: „Ако биха ми дали възможност да се изкача на най-високата трибуна на планетата, аз бих се обърнала към всички и бих извикала с всичка сила: „Ей, Вие! Подарена Ви е уникална планета, няма дубликати — затова се отнесете към нея по достоен начин! Ще я превърнете ли във воняща клоака или ще създадете от нея земен рай — това зависи от Вас. . . Люлката е една и как може да не виждате доколко е крехка и прекрасна! Това са реките, това е небето, това е вятърът — всичко това е за Вас.“¹⁸

Чувството за мащабност на произтичащите събития, усещането на своята съзатост с народа в наши дни все повече се усилва, придобивайки нов характер. Никога досега не е съществувал такъв безкраен стремеж на личността да осмисли себе си и обществото в контекста както на миналото, така и на настоящето и бъдещето. Всичко това довежда в крайна сметка до засилване на епическото мислене. Литературата от 70-те години в България — това е философско-естетическото осмисляне на кардиналните проблеми на времето, разкриването на

¹⁶ О. Гончар. Твоя зоря. Киев, 1980.

¹⁷ О. Гончар (Интервю). — Народна култура, 6. XI. 1976 г.

¹⁸ О. Гончар. Твоя зоря. Киев, 1980, с. 291.

интелектуалния свят на нашия съвременник. В нейния център стои Човекът на делото, Човекът-творец, строител-съзидател на новото социалистическо общество. Днес перспективността на романа се определя от необходимостта от мащабно и обемно изобразяване на съвременните социални процеси, както и от миналите художествени достижения на българската реалистична проза: „Методът на социалистическия реализъм в широкия смисъл на това понятие стана основен метод в нашата литература — отбелязва К. Калчев, — у нас има видни представители на съвременния социалистически роман: Димов, Талев, Станев, Караславов и редица други, които със своето творчество формират основите на новия социалистически роман у нас.“ И по-нататък съвсем справедливо К. Калчев отбелязва, че е трудно да се предвидят какви ще бъдат конкретните естетически решения на бъдещия роман: „Може би ще се развива, както това се вижда напоследък, кратката монологична форма на романа. . . Или ще се развият широките епически платна от типа на „Под игото“. Може да се появят романи във формата на цикъл разкази, обединени от общ герой и сюжет. . . Или ще се възроди отдавна забравената епистоларна форма. . . Или, да кажем, романът-дневник. . . Всичко това са въпроси на личния вкус, на естетическите наклонности. . . Важно е едно, което по моему ще остане като необходимост за всички романисти: дълбоката реалистична ангажираност към живота на народа, към живота на трудещите се, призвани да формират морално-политическите основи на съвременното социалистическо общество.“¹⁹

Нашата действителност изисква изкуство на големите идеи, на крупни характери, на стегнати форми на художествено обобщение: „Ние сме в правото си — както подчертава Л. Новиченко — да очакваме засилване на епическото и социално-изследователското начало в новите книги. . . , тъй като стремешт към епичността, още повече потребността от епика, неподтискаща другите жанрови „генотипове“ в литературата, се включени, както може да се мисли и предполага, в самата природа на социалистическия реализъм с неговия историзъм и революционно виждане на действителността.“²⁰

Движението на литературите в страните от социалистическото съдружество към широко художествено многообразие на базата на естетическите принципи на социалистическия реализъм е обективна закономерност на съвременния литературен процес.

Превела от руски: Виолета Кунева

¹⁹ Септември, 1976, кн. 1, с. 198.

²⁰ Л. Новиченко. Панорама десятилетия. — Вопросы литературы, 1980, кн. 7, с. 10.